

הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2020/21

עורך ראשי: פרופ' שאול חורב
ערך והפיק: אהוד גונן

אוניברסיטת חיפה
University of Haifa
جامعة حيفا

HMS

המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית
Maritime Policy & Strategy Research Center

הצי הטורקי – תהליך התעצמותו ודוקטרינת הפעלתו

שלמה גואטה

בשנה החולפת, על רקע אימוץ דוקטרינת "המולדת הכחולה" וההתרפקות על העבר האימפריאלי העות'מאני,¹ באה לידי ביטוי פעילות רבה יחסית של הצי הטורקי במוקדים שונים במזרח הים התיכון, בים האגאי ובים השחור. מעבר לפעילות הרבה באותם מרחבי ים שצוינו, אפשר לראות מגמה טורקית לבסס ולהקים מאחזים ימיים בצפון אפריקה וממזרחה ובמפרץ הפרסי, כגון בסיס ימי בנמל מיסורטה (Misrata) בלוב, בסיס ימי בקטה, בסיס ימי בסומליה, וניסיון שלא צלח להקמת בסיס ימי בסודאן. נוסף לכך תצוין כמובן נוכחות צבאית כולל נוכחות ימית בקפריסין הטורקית בצפון מזרח האי שהיא ישות חסות של טורקיה.

לאור זאת, מן הראוי להאיר את הזרקור על עוצמתו הנוכחית ותהליך בניין כוחו של הצי הטורקי, תהליך המצוי כיום בשלבי מימוש מתקדמים, ועתיד להימשך בשנים הבאות. המרכיב הימי הטורקי הולך ומסתמן כגורם בעל השפעה שעתיד להוות אתגר למדינות השוכנות במזרח הים התיכון, כולל למדינת ישראל וזרוע הים שלה.

רקע היסטורי

הצי הטורקי כיום יונק את מורשתו ההיסטורית מהצי העות'מאני שהגיע לשיא עוצמתו והישגיו בין תחילת המאה ה-14 ועד לסוף המאה ה-17. הטורקים במקורם הם 'אנשי ערבות', אולם הכירו בחשיבות התווך הימי שהיה נחוץ להתפשטותם, ולכן הסולטאנים הטורקים גייסו מהר מאוד לשירותם שודדי ים שניאותו להניף את הדגל העות'מאני, ולהצטרף לקרבות הימיים. בתקופת הזמן של שיא הישגי צי האימפריה, למעט תבוסה שנחל בקרב 'לפנטו' (Battle of Lepanto) (אוקטובר 1571),² הטיל הצי העות'מאני את חיתתו במוקדים שונים ברחבי העולם, לרבות פעילויות באוקיינוס האטלנטי וההודי.

בין המאות ה-17 וה-18 התמקד הצי העות'מאני בים התיכון, הים השחור, הים האדום, המפרץ הפרסי והים הערבי. במאה ה-18 הייתה תקופה של קיפאון לצי זה, ואילו מתחילת

1 על דוקטרינת "המולדת הכחולה" ועל התרפקותו של נשיא טורקיה על העבר העות'מאני, ראו פרק מאת עמרי אילת ואיל חיות'מן, הדוקטרינה הימית הטורקית (Mavi Vatan). עוד על הרעיון המרכזי בתפיסת "דוקטרינת המולדת הכחולה" ראו הערת שוליים מס' 4.

2 קרב לפנטו היה קרב ימי גדול שהתרחש ב-7 באוקטובר 1571 בין צי "הליגה הקדושה" הנוצרית שכללה את הכוחות המאוחדים של ונציה, ספרד ומדינת האפיפיור, לבין הצי הטורקי (האימפריה העות'מאנית), ליד עיר החוף היוונית לפנטו. היה זה הקרב הימי הגדול האחרון בהיסטוריה בין ציי אוניות מלחמה המונעות במוטות. הקרב התרחש בסמוך לחופו הצפוני של מצר הים המקשר בין מפרץ פטרס למפרץ לפנטו (כיום מפרץ קורינתוס).

המאה ה-19 ואילך חלה ירידה נוספת וממשית בכוחו של הצי העות'מאני, והוא נזקק לסיוע של השליט מטעם האימפריה העות'מאנית במצרים – מוחמד עלי, גם במרחב הים האדום וגם במרחב הארכיפלג היווני.

מפאת קוצר היריעה לא נסקור את כל אבני הדרך בתולדותיו של הצי העות'מאני, נציין רק כי במהלך המאה ה-19 היו לצי זה תבוסות כמו בקרב 'נברינו' (Battle of Navarino), בחוף המערבי של חצי האי פלופונסוס שביוון בשנת 1827 עת נלחם צי משותף מצרי עות'מאני נגד ציי בריטניה צרפת ורוסיה. בהמשך במהלך מסע המלחמה של המצרים לכיבוש ארץ ישראל, הלבנט ואסיה הקטנה – מסע שבמהלכו נשבה הצי העות'מאני שהוסגר על ידי מפקדו בנמל אלכסנדריה. מפלה נוספת נחל שוב צי משותף, עות'מאני מצרי, בקרב 'סינופ' (Battle of Sinop) בשנת 1853, נגד הצי הרוסי בים השחור ב'מלחמת קרים' (Crimean War).

בשלהי המאה ה-19 נרתמה גרמניה לשקם את הצבא העות'מאני ובכלל זה את המרכיב הימי שלו. במלחמת העולם הראשונה הצטרפה האימפריה העות'מאנית 'למדינות המרכז' בראשותה של גרמניה הקיסרית, שאף העמידה סיוע ימי ויועצים לצבא העות'מאני במהלך המלחמה. בסופה של המלחמה, למרות ההצלחות שהיו לטורקיה בסיכול הנחיתה של 'מדינות ההסכמה' במערכת 'גליפולי' (Gallipoli campaign), האימפריה העות'מאנית התפרקה, והצי האימפריאלי שלה חדל להתקיים. באוגוסט 1920 נחתם עם טורקיה הסכם "סוור". בין השנים 1919–1922 התרחשה "מלחמת העצמאות" הטורקית בהנהגתו של מוסטפה כמאל, אחד מגיבורי המלחמה של טורקיה במערכה על גליפולי.

על ההיבטים הימיים של מלחמת האזרחים בטורקיה לא נרחיב, רק נציין כי בעיצומה של המלחמה הונחו ב-10 ביולי 1920 היסודות להקמתו של הצי הטורקי המודרני. בשלוש שנים לאחר מכן, באוקטובר 1923, הכריז מוסטפה כמאל (שאז כונה "אטאטורק" – אבי האומה הטורקית) (Mustafa Kemal Atatürk), על הקמתה של הרפובליקה הטורקית.

במלחמת העולם השנייה השכילה הרפובליקה הטורקית לשמור על ניטרליות ודחתה את הצטרפותה למלחמה לצד בעלות הברית עד פברואר 1945. בשנת 1950 שיגרה טורקיה כוח צבאי כדי להשתתף עם ארצות הברית במלחמת קוריאה, ובזכות זאת וגם בשל חשיבותה האסטרטגית של טורקיה כמי שחולשת על מצרי הבוספורוס והדרדנלים, היא הצטרפה בפברואר 1952 לברית נאט"ו. מאז ועד היום הצי הטורקי הוא חלק מהצי של נאט"ו, וזאת לצד הצי של יוון, המדינה היריבה המסורתית של טורקיה מקדמא דנא.

ציון דרך חשוב נוסף בנוגע לצי הטורקי בעידן המודרני, שראוי לציון בתמצית ההיסטורית זו, הוא מעורבותו של הצי בפלישתה של טורקיה לאי קפריסין וכיבוש שלישי ממנו בחודשים יולי-אוגוסט 1974. שנה לאחר מכן הכריזו הטורקים על הקמתה המדינה הפדרלית הטורקית

של קפריסין בצפון של האי (Turkish Republic of Northern Cyprus), שהייתה שמונה שנים מאוחר יותר לרפובליקה הטורקית של צפון קפריסין. מדינה זו, המוכרת על ידי טורקיה בלבד ומתפקדת כמדינה וסאלית שלה, תשפיע לימים, כפי שייסקר בהמשך, על המהלכים הנוכחיים בשנים האחרונות בהקשר למרחבי 'המים הכלכליים' שטורקיה תופסת אותם כשייכים לה.

התעצמותו ובניין כוחו של הצי הטורקי מאז מלחמת העולם השנייה³

מעמד מיוחד בעיניה של ארצות הברית ומדינות ברית נאט"ו הקנו לטורקיה ולכוחה הימי הצטרפותה לברית נאט"ו בשנת 1952, כמו גם מיקומה האסטרטגי, הן כמדינה הסמוכה לברית המועצות, והן החולשת על מצרי הבוספורוס והדרדנלים, שהם נתיב מרכזי רוסי בין הים השחור לים התיכון שהיה בעל משמעות מיוחדת בשנות 'המלחמה הקרה'.

מתוקף מעמד זה ניתנה לטורקיה עדיפות מצד הגוש המערבי, ולחיל הים שלה התאפשר להיות חלק מצי נאט"ו באימונים משותפים ותוך סיוע בהתעצמות ובניין הכוח הימי הטורקי, בתנאים נוחים שהעמידו מדינות המערב וארצות הברית. ההתעצמות ובניית הכוח הימי הטורקי במרבית שנות המחצית השנייה של המאה ה-20 התאפיינו בכך, שהרוב המכריע של כלי השיט שנקלטו בשורות הצי הטורקי (הן כלי שטח והן צוללות) היו משומשים מיד שנייה. מעודפי ציי המערב ובראשם הצי האמריקני וכן ממדינות מערב אירופיות כגון בריטניה, צרפת וגרמניה המערבית דאז.

כפי שייסקר בהמשך, בתהליך ההתעצמות בשלהי המאה ה-20 ובשני העשורים האחרונים, הדגישה טורקיה את פיתוח יכולות של בנייה עצמית. יכולותיה של טורקיה לבנות באופן עצמאי דגמים מתקדמים של צוללות וכלי שיט שטח הן בעיקר פועל יוצא של הקשרים הדוקים והמיוחדים בינה לגרמניה בתחום הימי. לטורקיה מעניק הדבר מוניטין, רכישת ידע ואפיק של תעסוקה והכשרת כוח אדם מקומי. גרמניה מבחינתה רואה את טורקיה כחברה שוות זכויות בנאט"ו, ולכן היא פותחת בפניה את מיטב הטכנולוגיה והידע שמקנה לה יכולת עצמית.

בשני העשורים האחרונים, וליתר דיוק משנת 2007,⁴ בולטת קפיצת מדרגה מבחינת תהליך ההתעצמות ובניין הכוח הימי הטורקי. הממשל הטורקי החל להשקיע משאבים, והגדיל

3 תת-פרק זה מתבסס, בין השאר, על מבחר שנתוני Jane's Fighting Ships בחתך שנים לדוגמה 73/74, 74/75, 86/87, 79/80 וכן מהדורה דיגיטלית של שנת 2019.

4 מעניינת לציון העובדה שניצינה של דוקטרינת "המולדת הכחולה" החלו להתפתח במשנתו של אדמירל גרונדיז, אבי הדוקטרינה, בשנת 2006. שנה לפני הקצאת המשאבים לתוכניות הבנייה הימיות החדשות. נראה שסמיכות השנים איננה מקרית שכן מימוש הדוקטרינה בצד שאיפות להיות מעצמה ימית אזורית, משמעותם השקעה גדולה בתהליך התעצמותו ובניין כוחו של הצי.

את הוצאותיו באופן ניכר במטרה לפתח את יכולות הבנייה העצמיות של הפלטפורמות השונות עבור הצי. אנקרה לא רק הגדילה את מספר כלי השיט וספינות המלחמה שלה, אלא גם מימשה יכולת עצמית בבניית פלטפורמות ימיות, כמו גם חלק ממערכות הנשק ואמצעי הלחימה עבורם, תוך הסתמכות על מחקר ופיתוח של טכנולוגיה מקומית. זאת כדי להפחית את התלות במקורות רכש חיצוניים.⁵

על פי סקר שערכה אחת העמותות המובילות בתעשייה הביטחונית במדינה שולשו ההוצאות על מחקר ופיתוח מאז 2007, והסתכמו ביותר מ־1.2 מיליארד דולר בשנת הכספים 2019. הזינוק הזה בהשקעות הון ייצר מספר פרויקטים שנועדו בעיקר להגדיל את הצי הטורקי.⁶ בסקירת ההתעצמות הימית להלן נתמקד בשלושה מרכיבי עוצמה: צוללות, כלי שיט שטח ומערך כוח נחיתה, ובמידה מסוימת בפיתוח עצמי של מכלולי אמל"ח וכלי טיס למשימות ימיות.

מרכיב הצוללות

גרעין ראשוני של כוח צוללות בטורקיה החל להתהוות בסיוע הקיסרות הגרמנית משלהי המאה ה־19. לאחר מלחמת העולם הראשונה ועם כינון הצי המחודש של הרפובליקה הטורקית נקלטו צוללות מיושנות מעודפי הצי הגרמני שלאחר המלחמה, בהמשך נקלטו במחצית הראשונה של שנות ה־30 צוללות מתוצרת איטלקית, ובמחצית השנייה של אותו עשור נקלטו צוללות מתוצרת גרמניה שהייתה אז תחת המשטר הנאצי.

בשנות ה־40, בשלהי מלחמת העולם השנייה ולאחריה, נרכשו בבריטניה כ־12 צוללות מדגם S⁷ שבחיל הים הטורקי כונו Oruc Reis. צוללות מדגם זה נגרעו זה מכבר, חלקן בשנות ה־50 ורובן עד תחילת שנות ה־70. בד בבד עם הרכישות מבריטניה נקלטו לאחר מלחמת העולם השנייה (לא בו־זמנית) כ־20 צוללות משומשות מעודפי הצי האמריקני מסדרת דגמי Balao. האחרונות מסדרה זו נרכשו בשנות ה־70 והוצאו מהשירות בסוף שנות ה־90. עוד מעודפי הצי האמריקני התקבלו בתחילת שנות ה־70 ותחילת שנות ה־80 ארבע צוללות מדגמי Tang ו־Tench. הללו נגרעו מהצי הטורקי עד תחילת המאה ה־21.

5 מאמר בכתב העת הטורקי <https://www.trtworld.com/magazine/how-turkey-became-a-strong-naval-power-in-recent-years-32670> TRT:

6 מאמר מאפריל 2019, פרי עטו של פרופסור RYAN GINGERAS, במחלקה לביטחון לאומי במכללת הצי הטורקי: <https://warontherocks.com/2019/04/the-turkish-navy-in-an-era-of-great-power-competition>; וכן ראו מאמר מדצמבר 2019 פרי עטו של אסא אופיר אנאליסט טורקיה, <https://www.israeldefense.co.il/he/node/41305>

7 חיל הים הישראלי רכש אף הוא בסוף שנות ה־50 שתי צוללות מדגם זה בבריטניה (הצוללות 'רהב' ו'תנין').

לאחר קליטת הצוללות המשומשות מעודפי הצי האמריקני הסתיים בצי הטורקי עידן הצוללות המשומשות מיד שנייה, והוחל ברכישה וקליטה של צוללות חדשות מתוצרת גרמנית (אז מערב גרמניה). בראשית הדרך היו אלה שש צוללות מדגם 209/1200 (בצי הטורקי מכונה הדגם Atılay) שבנייתן החלה באמצע שנות ה־70, ונמשכה במשך שנות ה־80. שלוש מהן נבנו במספנות HDW בקייל (Kiel) בגרמניה, ושלוש האחרונות נבנו ברישיון גרמני במספנות הצי הטורקי ב־Golcuk.

ארבע צוללות מתקדמות יותר מסוג T1 209/1400 (דגם המכונה Prevez בצי הטורקי) נבנו כולן במספנות הצי ב־Golcuk בטורקיה במחצית השנייה של שנות ה־90.

לסיכום תהליך ההתעצמות במרכיב הצוללות בצי הטורקי במחצית השנייה של המאה ה־20, יצוין שהוא התאפיין בכמה קפיצות מדרגה. בתחילה צוללות משומשות מעודפי הצי הבריטי והאמריקני, בהמשך בניית צוללות חדשות בגרמניה, לאחר מכן, בשני העשורים האחרונים של המאה ה־20 התקדמות נוספת של בנייה עצמית של צוללות ברישיון גרמני בטורקיה.

עד סוף המאה ה־20 תחילת המאה ה־21 נגרעו והוצאו משימוש כל הצוללות המיושנות שנמכרו לצי הטורקי מעודפי הצי הבריטי והאמריקני, כך שבתחילת המאה החדשה שימשו בצי הטורקי צוללות שהתקבלו מבנייה חדשה בלבד בגרמניה או בטורקיה עצמה.

במאה ה־21 נוכל להצביע על קפיצת מדרגה נוספת. בעשור הראשון של המאה הנוכחית נבנו בטורקיה והושלמו ארבע צוללות נוספות, מתקדמות עוד יותר, ברישיון מטעם מספנות טיסן־קרופ הגרמנית (ThyssenKrupp AG). מדובר בדגמים מסוג T2 209/1400 (בטורקיה כונה דגם זה Gur).

גולת הכותרת בתחום זה מתרחשת ומתממשת בעשור הנוכחי, והיא בבנייה עצמית של שש צוללות מתקדמות מהדגם המתקדם המכונה Type 214, שהוא בעל מערכת הנעה מסוג AIP.⁸ דגם חדש ומתקדם זה מכונה בטורקיה Reis. הצוללת הראשונה בסדרה זו הושקה בדצמבר 2019, וכל השש תושלמנה ככל הנראה עד שנת 2027.

במועד כתיבת מאמר זה נראה כי לרשות הצי הטורקי עומד כיום סדר הכוחות של 10–12 צוללות מסדרת 209 לגרסותיה השונות, ולכך יש להוסיף את הקליטה העתידית של שש הצוללות המתקדמות מדגם 214 (דגם Reis בטורקיה). כך עם סיום קליטת הדגם החדש ובד בבד עם המשך גריעת דגם 'אטילאי' המיושן, מוערך שהצי הטורקי ימשיך לשמור על היקף של 12–14 צוללות מתקדמות. כמות זו מקנה לצי הטורקי יתרון במאזן הכוחות של מרכיב הצוללות במזרח הים התיכון בהשוואה ליוון, מצרים וישראל.

כאמור התכנון של מרבית הצוללות הקיימות ושתהיינה הן מבנייה עצמית על בסיס תכנון וידע גרמני, מה שמצריך כמובן יכולת לפתח ולהכשיר כוח אדם מקצועי (מהנדסים, אדריכלים ימיים וכדומה), הן לצורך הבנייה עצמה, והן לצורך התחזוקה השוטפת והבטיחות. יכולת כזו לבניית צוללות מתקדמות באופן עצמאי איננה דבר של מה בכך, למרות התכנון והידע הגרמני. לצורך השוואה יצוין שלישראל ולמצרים, שאף להן יש מרכיב צוללות חשוב, אין יכולת עצמאית כזו.

התעצמות בכלי שיט שטח מקו ראשון⁹ מאז מלחמת העולם השנייה

גם בתחום זה, ההתעצמות בכלי שיט שטח עיקריים בצי הטורקי התבססה מאמצע המאה ה-20 על קליטת משחתות ופריגטות מעודפי הצי הבריטי והצי האמריקני, ומעט מעודפי הצי המערב גרמני דאז. כלים מיד שנייה אלה הלכו ונגרעו מסדר הכוחות של הצי הטורקי עד סוף המאה הקודמת או תחילת המאה הנוכחית. חלקם שודרגו וחומשו בטילי ים-ים מסוג 'הרפון' (Harpoon) כמו המשחתות מדגם Gearing מתוצרת ארצות הברית.

בצד קליטת אותם העודפים יצוין שבתחילת שנות ה-70 החלו הטורקים לבנות במספנות הצי ב-Golcuk, פריגטות מדגם Berk על בסיס דגם אמריקני. כמו כן באותו עשור הם החלו לבנות ספינות טילים מסוג 57 במספנות Taskizak באיסטנבול על בסיס ידע של מספנות Lurssen בגרמניה המערבית. ספינות אלה חומשו בין השאר בטילי ים-ים מסוג 'הרפון' (Harpoon).

תחילת הבנייה העצמית של כלי שיט שטח בטורקיה פתחה פתח לבניית דגמים מתקדמים יותר. גם הפעם בשיתוף פעולה הדוק ומיוחד עם גרמניה. במהלך שני העשורים האחרונים של המאה ה-20 נבנו בטורקיה שש פריגטות טילים מתוצרת גרמנית מסדרת Meko-200 (בטורקיה כונו הדגמים Yavuz ו-Barbaros), שמחציתן נבנו בגרמניה, ומחציתן במספנות Golcuk בטורקיה, והן חומשו בין השאר בטילי 'הרפון' (Harpoon).

בשנות ה-90 של המאה הקודמת חזרה על עצמה שוב המגמה לקלוט עודפים של פריגטות ומשחתות טילים מתוצרת ארצות הברית. הפעם מדובר בקליטת כ-10 ספינות מדגם Knox ו-8 מדגם OHP, שתיהן חמושות בטילי 'הרפון' (Harpoon), והדגם האחרון הוא בעל כושר נשיאת מסוק ימי.¹⁰

9 כלי שיט בעלי חימוש ויכולת לפעול למשימות התקפיות בים הפתוח מחוץ לתחומי המים הריבוניים, וזאת בשונה מכלי שיט המיועדים להגנת החוף והנמלים בתחומי המים הריבוניים בהתאמה לכל מדינה.

10 יצוין כי דגמי KNOX ו-OHP סופקו בשנות ה-90, לאחר מלחמת המפרץ הראשונה, גם לצי המצרי.

לסיכום מגמות ההתעצמות של הצי הטורקי בכלי שיט שטח במאה ה־20 יצוין שגם בתחום זה היו כמה קפיצות מדרגה שאפיינו את התהליך. בתחילה תלות מוחלטת בקליטת עודפים מציי המערב, בהמשך החלו תהליכים של ייצור ובנייה עצמית במספנות בטורקיה, לרבות של ספינות טילים ופריגטות טילים.

בשונה ממרכיב הצוללות, שם חדל הצי הטורקי לקלוט דגמים מיד שנייה, הרי שבתחום כלי שיט שטח חזר הצי לקלוט בסוף המאה ה־20 עודפים של הצי האמריקני, אלא שהפעם היה מדובר בדגמים משופרים יותר, כולל חימוש מתקדם בטילי ים־ים וטילי ים־אוויר.

כמו כן, בתחילת המאה ה־21, בשנים 2001–2002 נקלטו בצי הטורקי שש קורבטות טילים ונצ"ל (נגד צוללות) מדגם A-69 שנבנו עוד בשנות ה־70 של המאה הקודמת עבור הצי הצרפתי. הקורבטות חמושות בטילי ים־ים Exocet, ונמצאות עדיין בשירות הצי הטורקי.

במספנות איסטנבול החלה בשנת 2008 להיבנות סדרה של 16 ספינות סיור ומשמר באורך של כ־57 מטר החמושות בתותחים וחימוש נגד צוללות, דגם הנושא בצי הטורקי את הכינוי Tuzla. ספינות אלה נקלטו בשורות הצי בין השנים 2011–2015.

גולת הכותרת של בניית כלי שיט עצמית בטורקיה בעשור האחרון, היא סדרה של פריגטות טילים במסגרת פרויקט המכונה Milgem, שבנייתן החלה בשנת 2007, שנה שמהווה כזכור את שנת המפנה בתהליך בניין הכוח של הצי הטורקי בעידן המודרני. בשלב זה ידוע על ארבע פריגטות מדגם זה שנקלטו בצי הטורקי (מספרי דופן F511-514), וחומשו בטילי ים־ים מסוג 'הרפון' (Harpoon).

יצוין כי במסגרת שיתוף פעולה עם הצי הפקיסטני, תבנינה עבורו ארבע פריגטות מדגם Milgem, מחציתן נבנות באיסטנבול ומחציתן ב־קראצ'י בפקיסטן עצמה. הפריגטה הראשונה מסדרה זו תימסר לפקיסטן במהלך שנת 2023.¹¹

כוחות נחיתה וכלים אמפיביים

טורקיה ייחסה מאז ומתמיד חשיבות רבה לקיומה של יכולת נחיתה ימית. יכולת זו, בראיית טורקיה, טמנה בחובה פוטנציאל להתערבות במוקדים הנתונים במחלוקת. יכולת זו אכן התממשה באמצע שנות ה־70 בעת הפלישה הטורקית לצפון קפריסין.

במהלך המחצית השנייה של המאה ה־20 נקלטה בשורות הצי הטורקי כמות רבה של אוניות וספינות מסוגים שונים ומגוונים. חלקן מעודפי הצי האמריקני, וחלקן האחר מבנייה

Firat Tasdemir 25.10.2020 <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/turkish-naval-ship-to-be-sledged-in-pakistan/2018166> 11

עצמית בטורקיה. מבין אלה ניתן למנות ארבע אוניות נחיתה גדולות לתובלת טנקים (LST) מארצות הברית שנמסרו בתחילת שנות ה-70. בהמשך, לאחר הפלישה לקפריסין ועד סוף המאה ה-20, נבנו חמש אוניות נחיתה גדולות, בסדר גודל דומה במספנת הצי ב-Taskizak.

מלבד אוניות הנחיתה הגדולות שימשו בצי הטורקי עשרות ספינות נחיתה קטנות יותר (מסוגים של LCU, LCT ו-LCM). כמעט כולן נבנו בטורקיה מאז אמצע שנות ה-60 של המאה הקודמת. אחד הדגמים שנבנה בטורקיה התבסס על המודל הצרפתי – EDIC.

בתוכנית ההתעצמות הנוכחית, מלבד שני הפרויקטים הגדולים של בניית צוללות מתקדמות מסוג 214 (פרויקט MILDEN) ובניית פריגטות הטילים (פרויקט MILGEM), תלוי ועומד מאז אמצע העשור הנוכחי, פרויקט דגל נוסף של בניית נושאת מטוסים קלה שתהיה גם בעלת יכולת אמפיבית.

בנייתו של כלי השיט הראשון בסדרה זו, המכונה בטורקיה TCG Anadolu L-408 החלה במספנות איסטנבול במחצית השנייה של העשור הנוכחי במסגרת קונסורציום משותף הכולל את מספנות Navantia בספרד. מדובר באונייה המוגדרת כספינת תקיפה אמפיבית באורך של כ-230 מטר, ובעלת דחק מרבי של כ-27 אלף טונות וטווח פעולה של כ-9,000 מיל. פרויקט זה מתבסס על הדגם הספרדי המכונה "חואן קרלוס" (L-61). לספינה מגוון של תצורות נשיאה – מטוסים, מסוקים, מלט"ם ואף נחתות מסוג LCM/LCAC.

בעיתוי הנוכחי ישנה אי־בהירות בנוגע לסוג המטוס שתישא עליה. במקור תוכנן שהיא תישא על סיפונה כ-12 מטוסים ממראי אנכית מסוג F-35B מתוצרת ארצות הברית, אלא שבשל רכישת טילי נ"מ מתקדמים מרוסיה התעוררו קשיים בשנה האחרונה לגבי מימוש עסקה זו בין ארצות הברית לטורקיה.

בשנה האחרונה נודע על כוונה לבנות נושאת מטוסים נוספת מאותו דגם – אוניית אחות זהה שתיקרא TCG Trakya, המתוכננת בימים אלה על ידי הצי הטורקי. דגם זה של נושאת מטוסים תופס מקום חשוב בתוכנית ההתעצמות של הצי הטורקי, והוא המאפשר למדינה הטורקית להצטרף לראשונה למועדון נושאות המטוסים.

ריצ'ארד פארל (Richard Parle), סופר וחוקר צבאי אמריקני, מעריך כי נושאת המטוסים "אנאדולו" (Anadolu) תאפשר לצי הטורקי "יכולת תקיפה אמפיבית חסרת תקדים בים השחור ובמזרח הים התיכון". בהקשר למערך האמפיבי של טורקיה תצוין קיומה של 'בריגדת נחתים' (מארינס) בכפיפות לצי. זאת בנוסף לקיומה של יחידת קומנדו ימי בצי הטורקי המכונה SAT. מוערך שהיחידות המיוחדות הן בכשירות גבוהה, ויצוין כי בעבר היה להן חלק לא מבוטל במבצע הפלישה לקפריסין בקיץ 1974.

הפעלת הכוח הימי בפלישה לקפריסין, מבצע 'אטילה' (Operation Atilla)

עד למועד הפלישה לקפריסין בקיץ 1974 עמדה לרשות הצי הטורקי יכולת לא מבוטלת, רבות כוח נחיתה, על מנת להשתלב יחד עם זרועות הצבא האחרות, בתכנון הפלישה והוצאתה לפועל. בשעות הבוקר של ה-20 ביולי 1974 החלה הנחיתה הימית הטורקית בחוף פנטמילי (Pentemili) באמצעות כ-22 אוניות וספינות נחיתה, ובליווי שבע משחתות וספינות תותחים.

איור 1: מפת הנחיתה ותנועת הכוחות הטורקיים עד הבירה ניקוסיה

איור 2: חוף הנחיתה בפנטמילי

החלק הימי במבצע הפלישה לקפריסין היא מבחינת הצי הטורקי גולת הכותרת בפעילותו, וציון דרך בולט בהפעלתו של הצי הטורקי כמרכיב חשוב באסטרטגיה הביטחונית של טורקיה, מרכיב שחשיבותו תלך ותגדל במאה ה-21, כפי שיתואר בהמשך.

פיתוח עצמי של מערכות נשק ימיות

במסגרת תוכנית ההתעצמות החדשה מאז שנת 2007 הודגשו גם פיתוח וייצור עצמיים של מערכות ימיות, תחום שאותו מובילה חברת Roketsan¹² בטורקיה. היא מפתחת שורה של אמצעי לחימה ובתחום הימי גולת הכותרת היא טיל השיוט נגד כלי שיט מסוג At-maca המתוכנן לטווחים מרביים שבין 280 ל-360 ק"מ.

באמצע שנת 2020 נערך ניסוי ירי מוצלח של הטיל מסוללה קרקעית, ולדברי המפתחים הטיל פגע במדויק במטרתו בטווח העולה על 200 ק"מ. הטיל אמור להיות מבצעי במהלך השנה הנוכחית, מוערך שיחלו בייצור סדרתי שלו, ויחליף בהדרגה את טילי ההרפון מתוצרת ארצות הברית במגוון כלי השטח מהבנייה החדשה, כמו הפריגטה מדגם Milgem, ואין להוציא מכלל אפשרות שגם הצוללות החדשות תהיינה חמושות בטיל זה.

אוויריית הצי

על פי מידע עדכני לשנת 2020 עומדים לרשות הצי הטורקי יותר מ-40 כלי טיס למשימות ימיות, מתוכם כ-15 מטוסים קבועי כנף והשאר מסוקים. כלי הטיס השונים, ובכלל זה מטוסים ללא טיס, משמשים לסיוורים ולאיתור מטרות ימיות. בפן ההתקפי נראה כי בשלב זה החימוש של המסוקים הוא בטורפדו ללוחמה נגד צוללות, וכן טילים נגד טנקים (נ"ט) מתוצרת מקומית שהותאמו לפגיעה במטרות ימיות.

אפשר להעריך שהאיום ההתקפי מעל הים מפלטפורמות מוטסות ילך ויגבר ככל שתוכנס נושאת המטוסים הקלה לפעילות מבצעית, ויירכשו עבורה מטוסים מתאימים שיהיו בעלי יכולת של שיגור טילי שיוט נגד מטרות ימיות דוגמת הטיל AT-MACA מתוצרת מקומית.

סיכום מאפייני ההתעצמות של הצי הטורקי

כפי שנסקרו עד כה כלל מרכיבי העוצמה של הצי, הרי שבתחילת הדרך הייתה התבססות על עודפי פלטפורמות של ציי המערב. בהמשך החלה מגמה ברורה ועקבית של פיתוח יכולות של בנייה וייצור עצמיים, הן של כלי שיט כולל צוללות, והן של מערכות אמל"ח ימיות. מעט מהיכולות העצמיים נרכשו בארצות הברית ובספרד, אולם עיקר היכולות והיתרי הבנייה מתבססים על ידע גרמני, וזאת הודות לשיתוף פעולה הדוק ומיוחד בתחום הימי בין שתי המדינות.

השאפייה הטורקית לפיתוח יכולת עצמית נובעת מכמה מניעים. בראש ובראשונה התדמית והמוניטין כיאה למדינה הרואה עצמה כמעצמה ימית אזורית. יתרה מכך יש כאן שיקולים

12 חברה המקבילה לחברת רפא"ל בישראל.

של צמצום התלות במקורות אספקה חיצוניים, וכמובן עומד כאן גם השיקול הכלכלי של יצירת תעסוקה לתעשייה המקומית.

באופן מיוחד, ובשונה משאר חילות הים המאתגרות את חיל הים הטורקי (כמו יוון, מצרים וישראל), יש לציין את היכולת המרשימה, אומנם על בסיס ידע זה, של בניית צוללות מתקדמות, פריגטות רב־תכליתיות ונושאת מטוסים קלה. זוהי בהחלט קפיצת מדרגה המאפיינת את תהליך בניין כוחו של הצי הטורקי בעשור האחרון.

דוקטרינת ההפעלה של הצי הטורקי

קיומו של חיל־ים חזק ובעל יכולת הוא הכרח להגנת טורקיה. חיל הים שלנו יתמוך בעוצמה במדיניות שלנו.

אמירה זו נאמרה על ידי מייסדה של הרפובליקה הטורקית המודרנית, מוסטפה כמאל אטאטורק בנאום שנשא בפני קצינים על סיפונה של סיירת שערכה הפלגת בכורה בים השחור בספטמבר 1924.¹³

בתקופתו של אדמירל Bulent Bostanoglu, ששימש כמפקד הצי הטורקי בשנים 2013–2017 הוכנה והופצה בשנת 2016 האסטרטגיה של הצי הטורקי. הסלוגן הפותח את הפרסום הוא: *"The one who rules the seas rules the world"*¹⁴

בהקדמה למהדורה הראשונה של הפרסום עומד האדמירל Bulent על מעמדה ומיקומה הגאופוליטי המשמעותי של טורקיה כמדינה Afro-Eurasian, שיש לה תחומי עניין רבים בתווך הימי, ובמיוחד בים התיכון, בים השחור ובים האגאי. הוא מדגיש את קיומם עדיין של סכסוכים על תיחום אזורי שיפוט ימיים במזרח הים התיכון, כולל הסכסוך בנוגע לקפריסין, ועל חוסר האיזון בים האגאי כפי שהוחלט עליו בהסכם לוזן. באותה הקדמה הוא מבטא שהתחום הימי הופך להיות חשוב יותר במיוחד מבחינת ניצול אנרגייה כמו גם משאבי טבע, ומציין שבנושא זה יש תחרות גוברת והולכת בין המדינות במטרה להפיק תועלת ממשאבים אלה. התחרות המחמירה עוד יותר את המחלוקות על אזורי שיפוט ימיים.¹⁵

מסמך האסטרטגיה של הצי הטורקי כשלעצמו ממשיך אומנם לבטא את המחויבות הטורקית למוסדות הבין־לאומיים כמו האו"ם וברית נאט"ו, לדוגמה במה שנוגע להבטחת

13 מתוך פרסום רשמי של הצי הטורקי: משנת 2016: Turkish Naval Forces Strategy, עמוד 26 הערת שולים מס' 61 בקישור:

<https://www.dzkk.tsk.tr/data/icerik/392/Turkish%20Naval%20Forces%20Strategy.pdf>

14 שם, עמוד 4.

15 שם, עמוד 3.

נתיבי הספנות המסחרית הבין-לאומית, כמו גם המאבק בפירטיות הימית. עם זאת, המסמך האסטרטגי מדגיש כי: "זה הכרחי להחזיק צי רב עוצמה להגנתה של טורקיה", ברוח משנתו של אטאטורק ותוך שמירה על היכולת לפעול בים הפתוח ולשמש גורם מרתיע מפני איומים וסיכונים".¹⁶

ואכן מאז גיבושו של אותו מסמך אסטרטגי חל שינוי באסטרטגיה הימית של טורקיה. לא עוד צי טורקי שהוא רק חלק מציי ברית נאט"ו, אלא צי של מעצמה אזורית במאפיינים שאפשר לסווגו כצי של "מים ירוקים" או לפחות ככזה שמתקדם ושואף להיות "צי ירוק". צי שכמובן יהיה בעל נוכחות מובהקת בים השחור, במזרח הים התיכון ובים האגאי ויהיה בעל פוטנציאל לפעילות במוקדים נוספים כמו בים האדריאטי, במפרץ סרט בלוב, במפרץ הפרסי ובדרום הים האדום וקרן אפריקה.

המסמך האסטרטגי התפרסם ברבים בשנת 2016, בתקופת שלטונו של השליט הנוכחי ארדואן, אולם אין זה ברור לחלוטין שכיום הוא היה סומך את ידיו על מסמך זה, משום שברוח משנתו של אטא-טורק המסמך מבטא ומדגיש מטרות הנוגעות למאזן הכוחות במרחב הימי, ואין הוא מבטא מוטיבים של החזרת 'העטרה האימפריאלית העות'מאנית ליושנה', או מוטיבים פאן-אסלאמיים כפי שארדואן דוגל בהם.

לעומת זאת, אבי דוקטרינת "המולדת הכחולה", אדמירל Cem Gurdeniz, היה בהחלט סומך את ידיו עליה, וייתכן שהיא אף נכתבה בהשראתו. לאחרונה הוא התבטא כי דוקטרינת "המולדת הכחולה" מתרכזת ב"מאבק גאופוליטי על אינטרסים ימיים עם היבטים צבאיים, כלכליים טכנולוגיים, סוציו-תרבותיים וסביבתיים". על פי משנתו המרחב הימי הוא מקור בלתי נדלה של עושר וכוח. המאה ה-21 לדבריו, תהיה המאה של הים לכל העולם. האנושות תהיה תלויה לחלוטין בים, הן מבחינת התחבורה, האנרגיה והמזון, כמו שלא היה בעבר בהיסטוריה.¹⁷

ומהלכה למעשה

בחודש מרץ בשנת 2019 ערכה טורקיה את אחד התרגילים הימיים הגדולים שנערכו אי פעם, בהשתתפות של יותר מ-100 כלי שיט. התרגיל התקיים במרחב הים השחור, הים האגאי ומזרח הים התיכון, ונשא, איך לא, את הכינוי 'המולדת הכחולה'. כעבור כחודשיים, במחצית השנייה של מאי 2019, נערך תמרון ימי, גדול יותר בהיקפו, בפיקוד הצי הטורקי

16 שם, עמוד 41.

17 עיקרי דברים שנאמרו על ידי Gurdeniz בריאיון בערוץ טלוויזיה טורקי ULUSAL KANAL בתאריך 22.12.2019

שבו נטלו חלק יותר מ־130 ספינות מלחמה וכ־90 כלי טיס. תמרון זה זכה לכינוי "זאב־ים", ואף הוא התקיים בים השחור, הים האגאי ומזרח הים התיכון.¹⁸

איור 3: הצי הטורקי באימונים (ספטמבר 2014)¹⁹

ביטוי ממשי ומעשי נוסף של דוקטרינת ההפעלה הימית של טורקיה מצא את ביטוי בהסכם שנחתם בסוף נובמבר 2019 בין טורקיה לבין ממשלת לוב השולטת במערב המדינה הלובית השסועה (GNA – General National Congress) ומרכזה בעיר טריפולי (Tripoli). לפי הסכם זה נקבע באופן חד־צדדי אזור כלכלי (EEZ) טורקי לובי משותף. מובן שהדבר הביא להגברת המתיחות באגן המזרחי של הים התיכון. יתרה מכך, טורקיה החלה להיות מעורבת במלחמת האזרחים הלובית בהעניקה תמיכה בממשלת לוב שבטריפולי נגד משטרו של חליפה חפת'ר (Khalifa Haftar) במזרח לוב, שמרכזו בעיר בנגאזי (Benghazi). מעורבות זו העלתה את המתח בין טורקיה למצרים משום שזו האחרונה יחד עם איחוד האמירויות תומכת במשטרו של חפת'ר.

בו־זמנית עם המעורבות בלוב נקטה טורקיה במהלך שנת 2020 צעדים של הפגנת נוכחות ועריכת סקרים גאולוגיים וחיפושים אחר מרבצי גז באזורים הכלכליים הבלעדיים המוכרים כמשתייכים ליוון וקפריסין.

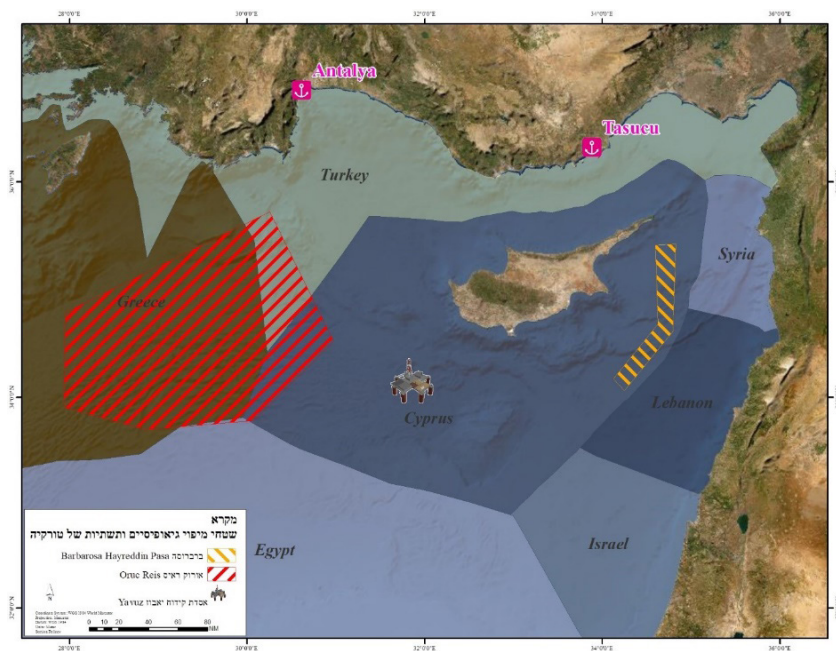
18 מתבסס על מאמר באתר: TRT WORL <https://www.trtworld.com/turkey/turkish-naval-strength-in-eastern-mediterranean-shifts-balance-of-power-37730/amp>

19 התמונה מתוך האתר: Monitor Nordic <https://www.nordicmonitor.com/2020/02/erdogans-secret-keeper-says-lausanne-treaty-invalid-turkey-free-to-grab-resources>

גם במוקד הלובי, בעיקר בחלקו המערבי של מפרץ סירת (Gulf of Sidra), גם במוקדי מחלוקת מסורתיים באיי הים האגאי וגם בתחומי המים הכלכליים של יוון וקפריסין – בכולם הראה הצי הטורקי נוכחות, לעיתים אגרסיבית, בין השאר ליווי ואבטחה באמצעות פריגטות של האוניות שערכו סקרים וקידוחים במרחב קפריסין וברתים. כמו כן, פעל הצי הטורקי באזור החוף הלובי בחלק המערבי של מפרץ סירת באמצעות פריגטות, וכנראה גם צוללות.

איור 4: פריגטות של הצי הטורקי מאבטחות את פעילותה של אוניית הסקר Oruç Reis²⁰

איור 5: סקרים סיסמיים שערכה טורקיה בשנת 2020 במרחבי האזור הכלכלי של קפריסין ויוון²¹

20 לקוח מהקישור הבא:

<https://ahval.me/east-med/turkey-plans-new-drilling-coast-cyprus-report>

21 ראה מאמר של סמיון פולינוב ושלמה גואטה <https://ch-strategy.hevra.haifa.ac.il/index.php/turkey-marine-geophysical-surveys>

סיכום

הצי הטורקי שינה את פניו ועוצמתו בשני העשורים האחרונים. שינוי זה הוא פועל יוצא של גיבוש אסטרטגיה ימית שנועדה להפוך אותו מחיל-ים שהוא חלק מציי נאט"ו, לצי המאפיין מעצמה ימית אזורית. האסטרטגיה הימית של טורקיה בעת הנוכחית מושפעת, הן מהחזון של החזרת העטרה העות'מאנית ליושנה, והן מאימוץ דוקטרינת 'המולדת הכחולה', הרואה במרחב הימי משאב כלכלי, ובהקשר הקונקרטי, מקור בלתי נדלה של מאגרי גז טבעי, שגם טורקיה, בדומה לשכנותיה שחלקן יריבותיה, חפצה בהם לחוסנה הכלכלי.

לאותם נרטיבים יש להוסיף נתון יסודי גאוגרפי. השליטה הטורקית על שני מצרי ים חשובים, הבוספורוס והדרדנלים, החולשים על הכניסה והיציאה מהים השחור לים התיכון ואליו. נתון יסודי גאוגרפי זה עמד לנגד עיניהן של שתי מעצמות-העל ארצות הברית וברית המועצות (ולמים רוסיה) במהלך שנות המלחמה הקרה מאז תום מלחמת העולם השנייה.

מרכיבי העוצמה כפי שנסקרו במעבר שבין המאה ה-20 למאה ה-21, ובמיוחד מאז אמצע העשור הראשון של המילניום, מצביעים בעליל על שאיפתה של טורקיה להפוך את הצי שלה לצי של 'מים ירוקים', היינו צי בעל יכולת לפעול הרחק מנמלי הבית שלו תוך הסתייעות והתבססות על נמלים ידידותיים. לדעת כותב מאמר זה, הצי הטורקי במצבו הנוכחי, ובוודאי ככל שיתממשו במהלך השנים הקרובות תוכניות ההתעצמות ובניין הכוח שלו, הוא אכן צי שיש להתייחס אליו כאל "צי ירוק", וכמי שמשתייך למעצמה אזורית.

מבחינת בניין הכוח הימי תצוין ההקפדה והשאיפה הטורקית, מאז המחצית השנייה של המאה הקודמת וביתר שאת בשני העשורים האחרונים, להצטייד בפלטפורמות ימיות, מבנייה והרכבה עצמיים במספנות בטורקיה, ובכלל זה צוללות, פריגטות וקורבטות, ולאחרונה גם נושאת מטוסים קלה. ראויה לציון העובדה שטורקיה משמשת כיום מקור אספקה של כלי שיט חדשים גם עבור הצי הפקיסטני. הפיתוח והייצור העצמיים של הטורקים מביאים לידי ביטוי הצטיידות באמצעי לחימה ימיים, וגולת הכותרת היא פיתוח וייצורו של טיל שיוט חדש לטווח ארוך נגד כלי שיט, At-maca, שעתידי להחליף את סדרת טילי ה'הרפון' מתוצרת ארצות הברית.

הצי הטורקי כיום הוא הצי החזק ביותר מבין חילות הים של מזרח הים התיכון. מובן שבמשוואה זו לא נכללים ציי רוסיה והצי השישי האמריקני שממילא האחרון מצמצם את נוכחותו באזורנו.

בצד ההפעלתי נראה כי לצי הטורקי אין עדיין ניסיון מבצעי מוכח, אולם עומדים לזכותו אלפי שעות אימונים עם חלק מציי נאט"ו, ובמיוחד עם הצי האמריקני. אפשר להעריך

כי סדרת התמרונים הימיים רחבי ההיקף שערך הצי הטורקי מאז שנת 2019, כמו גם הפעילות הרבה שעשה הצי בשנת 2020 במזרח הים התיכון (במסגרת אבטחת ספינות הקידוח וספינות הסקרים הסיסיים), וכן הפעילות הימית במוקד הלובי – כל אלה תרמו בוודאי ליכולתו המבצעית.

נוכל לקבוע כי עוצמתה הימית של טורקיה מהווה בעיקר אתגר ואיום ליריבותיה המסורתיות באזור, ובמיוחד יוון ומצרים שלאחר עליית א-סיסי לשלטון. בצד זאת, ההערכה בעת זו היא שגם ישראל צריכה להביא בחשבון את פוטנציאל האיום הימי העלול לנבוע מהצי הטורקי. בהקשר זה ראוי להזכיר את האירוע המשמעותי בסוף מאי 2010, לסיכול המשט לעזה, בין השאר באמצעות הספינה 'מאווי-מרמרה' (Mavi Marmara) וכן אירוע נוסף זה מקרוב, כשספינות של חיל הים הטורקי גירשו, בדצמבר 2019 את ספינת המחקר הישראלית 'בת גלים'. הספינה השייכת למכון לחקר ימים ואגמים הכפוף למשרד האנרגיה ערכה מחקר בשטח המים הכלכליים של קפריסין, באישורה של ממשלת קפריסין.

איור 6: פריגטה טורקית בתמרון משותף עם נושאת המטוסים האמריקנית 'הארי טרומן'²²

22 תצלום מתוך המאמר: <https://www.mako.co.il/pzm-magazine/Article-f4a618e41983231006.htm?Partner=interlink>

האינטרסים הכלכליים של טורקיה במזרח הים התיכון, 'שגעון הגדלות' של המשטר הנוכחי להחזיר את עטרת האימפריה ליושנה, כמו גם האיבה הבסיסית כלפי ישראל, והעדפה ותמיכה ללא סייג בזכויות העם הפלסטיני – כל אלה מעמידים את טורקיה והמרכיב הימי שלה כפוטנציאל לאיום ולאתגר עתידי עבור ישראל.

מדינת ישראל, בהיותה מדינה התלויה באופן מובהק ומכריע בסחר הימי שלה, איננה יכולה להתייחס כלאחר יד לפוטנציאל המאיים של הצי הטורקי, העלול להראות עוצמה, ולהביא לידי ביטוי פעילות של כלי שיט שטח רב־תכליתיים ואיכותיים, כמו גם סדר כוחות מרשים של צוללות תקיפה מתקדמות.